

Практика соціальної роботи

УДК 364.2

*Білує І. Ю.,
студентка 5 курсу
спеціальності “Соціальна робота.
Практична психологія”
Інституту соціальної роботи
та управління*

*Романова Н. Ф.,
к. пед. н., доцент
кафедри теорії
та технології соціальної роботи
Інституту соціальної роботи
та управління*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті проаналізовано зміст соціальних послуг для людей похилого віку та їх нормативно-правове забезпечення. Визначені особливості надання соціальних послуг людям похилого віку в домашніх або стаціонарних умовах територіальними центрами соціального обслуговування. Розкрито принципи, які визначають основні підходи для організації достойного життя літніх людей у суспільстві, механізми надання соціальних послуг, діяльність соціального працівника у територіальному центрі надання соціальних послуг, інноваційні соціальні послуги.

Ключові слова: людина похилого віку, соціальний працівник, особливості надання соціальних послуг, нормативно-правове забезпечення, територіальний центр соціального обслуговування.

В статтє проанализировано содержание социальных услуг для пожилых людей и их нормативно-правовое обеспечение. Определены особенности предоставления социальных услуг пожилым людям в домашних или стационарных условиях территориальными центрами социального обслуживания. Раскрыты принципы, которые определяют основные подходы к организации достойной жизни пожилых людей в обществе, механизмы предоставления социальных услуг, деятельность социального работника в территориальном центре предоставления социальных услуг, инновационные социальные услуги.

Ключевые слова: человек пожилого возраста, социальный работник, особенности предоставления социальных услуг, нормативно-правовое обеспечение, территориальный центр социального обслуживания.

The article analyzes the content of social services for the elderly and their regulatory support. The features of social services to the elderly at home or inpatient territorial centers of social service. The principles that define the basic approaches for the well-being of older people in society, mechanisms of social services, social worker activities in the territorial center of social services, innovative social services.

Key words: elderly people, social worker, especially social services, regulatory support, territorial center of social service.

За даними Державної служби статистики України, на 01.01.2014 р. кількість виявлених громадян похилого віку, інвалідів, хворих, інших громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують соціального обслуговування складає 1861274 осіб, із них: допомоги відділеннями соціальної допомоги вдома – 618810 осіб; у відділеннях соціально-побутової адаптації – 555990; у відділеннях соціально-медичних послуг – 202630; у стаціонарних відділеннях для постійного або тимчасового проживання – 15378; у відділеннях організації надання адресної грошової та натуральної допомоги – 379651, в інших підрозділах – 88815 осіб [6, с. 91–92].

У Соціальному звіті Міністерства соціальної політики за 2013 р. зазначено, що для осіб похилого віку створено мережу комунальних установ і закладів, що надають необхідні соціальні послуги, зокрема:

733 територіальних центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), якими надаються соціальні послуги понад 1,6 млн осіб; 324 будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, які надають послуги понад 52 тис. осіб; 107 закладів для бездомних осіб та установ для осіб, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі для більше ніж 20 тис. осіб.

Загалом, опираючись на Стратегію реформування системи надання соціальних послуг і ґрунтовного вивчення особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку, ми дійшли висновку, що серед тих питань, що залишаються недостатньо дослідженими, є особливості надання соціальних послуг у домашніх або стаціонарних умовах, що і визначає актуальність нашої роботи.

Мета статті – проаналізувати сутність соціальних послуг для людей похилого віку та дослідити особливості їх надання в домашніх або стаціонарних умовах. Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. Розкрити зміст соціальних послуг для людей похилого віку та їх нормативно-правове забезпечення.

2. Визначити особливості надання соціальних послуг людям похилого віку в домашніх або стаціонарних умовах територіальними центрами соціального обслуговування.

Існуюча тенденція постійного зростання частки людей похилого віку, практично в усіх розвинених країнах, обумовлена успіхами галузі охорони здоров'я. Взяття під контроль ряду небезпечних захворювань, підвищення рівня та якості життя ведуть до збільшення середньої очікуваної тривалості життя людей, яка сьогодні в розвинутих країнах наблизилася до 80 років, а для жіночого населення перевищила цей показник. Тому можливість дожити до дуже похилого віку стала масовою [3]. Щодо України, то серед осіб похилого віку майже четверта частина від усієї кількості складає осіб старше 80 років (449830), ще одна група – це громадяни похилого віку з інвалідністю, хворі, які не мають рідних (897564). Усіх їх відносять до категорії осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть їх вирішити без сторонньої допомоги або з боку держави [6, с. 91].

Аналізуючи соціальну та соціально-психологічну літературу, нами було з'ясовано, що багатьма вченими (Ш. Блер, Д. Бромлей, В. Войтенко, Т. Козлова, М. Комлі, А. Ригіна, О. Щотка та ін.) по-різному визначається особа: “людина похилого віку”, “літня людина”, “похила”, “та особа, яка починає старіти”, “стара”, “яка досягнула старості”, “зріла” та ін. Різнопланове тлумачення даної дефініції відображає різні аспекти й підходи до розуміння та вирішення проблеми надання

соціальних послуг людям похилого віку в закладах соціального обслуговування.

Враховуючи вищезгадані дефініції, можна запропонувати узагальнене визначення “людина похилого віку” наступним чином: це особистість, яка пройшла періоди розвитку та знаходиться на завершальному етапі свого життя, коли відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях, що ведуть до акцентуації певних рис характеру.

Відповідно до Закону України “Про соціальні послуги” соціальними послугами визначається комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [2].

Основними напрямками соціальної роботи є: виявлення осіб, які потребують соціального піклування вдома й у спеціальних установах; створення умов для прояву активності людей похилого віку в громаді й задоволення їхніх потреб.

Для цієї вікової групи вирішуються такі завдання: природно-культурні (збереження життєвої активності й здорового способу життя); соціально-культурні (збереження та переорієнтація соціальної активності і пізнавальних інтересів; знаходження способів брати участь у житті близьких); соціально-психологічні (прояв почуття задоволення прожитим життям, почуття виконаного обов’язку; знаходження доступних способів самореалізації; пом’якшення кризи переходу від трудового до іншого способу життя).

Якість життя тісно пов’язана із загальним добробутом літньої та старої людини й характеризується сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів. Тут галузь соціальної роботи стратегічно спрямована на медичне обслуговування літніх і старих людей, на підтримку життєдіяльності та забезпечення їх особистих потреб.

Окремо слід виділити принципи, які визначають основні підходи для організації достойного життя літніх людей у суспільстві, які були затверджені на 50-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (1995 р.) під час підготовки до проведення Міжнародного року літніх людей (1999 р.).

Отже, *принципи групи “незалежність”* мають на увазі, що літні та старі люди повинні мати доступ до основних благ і обслуговування, мати можливість працювати чи займатися іншими видами діяльності, що приносить прибуток, брати участь у визначенні термінів припинення трудової діяльності, зберігати можливість участі в програмах

освіти та професійної підготовки, в безпечних умовах з урахуванням особистісних нахилів і стану, що змінюється, мати можливість проживати в домашніх умовах доти, поки це можливо.

Принципи групи “участь” відображають питання залучення людей похилого віку до життя суспільства й активної участі в розробці та здійсненні політики щодо їхнього добробуту, можливостей створювати рухи чи асоціації осіб літнього віку.

Принципи групи “відхід” є основою при вирішенні проблеми забезпечення людини похилого віку доглядом і захистом з боку родини, громади, доступу до медичного обслуговування з метою підтримки чи відновлення оптимального стану й попередження захворювання, доступу до соціальних і правових послуг, користування послугами піклувальних установ і обов’язкового дотримання в соціальних установах прав людини й основних свобод, включаючи повагу гідності, переконань, особистого життя, а також права приймати рішення щодо догляду та якості життя.

Принципи групи “реалізація внутрішнього потенціалу”. На них базується ідея: літні та старі люди повинні мати можливість для всебічної реалізації свого потенціалу, щоб їм завжди був відкритий доступ до суспільних цінностей у галузі освіти, культури, духовного життя й відпочинку.

Принципи групи “гідність” несуть ідею недопущення експлуатації, фізичного й психічного насильства людей похилого віку, забезпечення їм прав на справедливе ставлення незалежно від віку, статі, расової чи етнічної приналежності, інвалідності чи іншого статусу, а також незалежно від їхнього трудового внеску [8].

Щодо механізму надання соціальних послуг, то слід окремо зупинитися на наявності відповідної нормативно-правової бази, а саме законів України “Про соціальні послуги” № 966–IV від 19.06.2003 р., “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” № 2017–III від 05.10.2000 р., Постанови Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 76 “Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку” та Типового положення “Про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадянам похилого віку та інвалідам”. Тобто наявна нормативна база повністю відповідає потребам ринку соціальних послуг для людей похилого віку.

Важливо зазначити, що згідно із Законом України “Про соціальні послуги”: “...основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Соціальне обслуговування

здійснюється: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах і закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг; в інших закладах соціальної підтримки (догляду)” [2].

Ще одним важливим документом є Європейська соціальна хартія, де згідно зі Статтею 23 право осіб похилого віку на соціальний захист має гарантуватися зобов'язаннями держави, самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями для надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства. Держава має надавати достатньо ресурсів, які б задовольняли їх життя на задовільному рівні; забезпечувати інформацію про послуги і програми, а також про можливості їх використання; забезпечувати медичне обслуговування та послуги, яких вимагає їхній стан здоров'я тощо [5].

Для соціального обслуговування літніх людей створено мережу територіальних центрів соціального обслуговування (соціальних послуг), яка складається із 734 закладів, що спроможні обслуговувати більше 1 млн осіб (1601707 осіб у 2013 р.). Вони надають:

- соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким і твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, ремонт одягу та взуття, перукарські послуги тощо;
- психологічні послуги – надання консультацій із питань психічного здоров'я та поліпшення відносин з оточуючим соціальним середовищем, психологічної корекції, методичних порад;
- соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб громадян, яких обслуговує територіальний центр, організація їх дозвілля;
- соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів, збереження, підтримка здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;
- соціально-економічні послуги – надання натуральної чи грошової допомоги;
- юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, захист прав та інтересів громадян, яких обслуговує територіальний центр;

- інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації, в тому числі надання інформації про можливість отримання безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України “Про безоплатну правову допомогу”;

- інші соціальні послуги, перелік, умови та порядок надання яких визначають у разі потреби місцеві органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, що утворили територіальний центр [4].

Згідно з Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників, фахівець із соціальної роботи у територіальному центрі надання соціальних послуг виконує таку діяльність: організовує виявлення та реєстрацію громадян похилого віку, які потребують соціальної, медичної, юридичної, психологічної, педагогічної, матеріальної та іншої допомоги, охорони й захисту їх морального, фізичного та психологічного здоров’я; виконує завдання та обов’язки щодо організації піклування, опікування та догляду людей похилого віку; проводить психологічні та педагогічні консультації, дає юридичні поради; організовує за місцем проживання соціальну, медичну, побутову допомогу громадянам похилого віку й непрацездатним громадянам; влаштовує в разі потреби осіб, які потребують допомоги, у лікувальні установи, інтернати для дорослих; забезпечує професійний рівень роботи персоналу підрозділу, в тому числі соціальних працівників і соціальних робітників [1].

Міністерством соціальної політики активно запроваджуються інноваційні соціальні послуги. Зокрема, територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг) запроваджено: соціально-педагогічну послугу “Університети третього віку”, яку в 2013 р. отримало більше 30 тис. осіб (що на 68 % більше ніж у 2012 р.). Ця послуга користується значним попитом серед громадян похилого віку, оскільки її завдання – психологічна підтримка літніх людей, забезпечення їх активної участі в суспільному житті та сприяння самореалізації.

В Україні зі збільшенням кількості людей літнього й старечого віку, зниженням смертності від інфекційних захворювань неминуче зростає захворюваність на злоякісні новоутворення та смертність від них. Так, за прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров’я (ВООЗ), захворюваність і смертність від онкологічних захворювань серед представників світової спільноти буде продовжувати зростати у межах від 10 до 20 млн нових випадків та від 6 до 12 млн можливих зареєстрованих смертей, саме тому зростає роль соціальної послуги для паліативних хворих [6, с. 108].

За останній рік паліативну послугу за місцем проживання вдома отримала 171 особа (2 регіони); догляд вдома осіб із психічними розладами – 1,4 тис. осіб (3 регіони), що на 100 % більше ніж у 2012 р.; транспортні послуги через транспортні служби – більше 22 тис. осіб (у 23 регіонах України); інформаційні послуги, “швидкої соціальної допомоги”, юридичних консультацій тощо через структурні підрозділи “Соціальний офіс” – понад 47 тис. осіб (у 14 регіонах України); забезпечення гарячим харчуванням (їдальні) – понад 12 тис. осіб (7 регіонів), що майже втричі більше ніж у 2012 р.

Впроваджують нові підходи у своїй роботі також будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів. Так, протягом 2013 р. відкрито відділення денного догляду при дитячих будинках-інтернатах; відділення підтриманого проживання при психоневрологічних інтернатах; поширюється фізкультурно-спортивна реабілітація; розвивається творча діяльність підопічних і вихованців у напрямі живопису та декоративно-прикладного мистецтва [6].

Тож Міністерством соціальної політики протягом 2013 р. було створено більше ніж 80 установ і закладів, що надають соціальні послуги, та різних відділень на базі діючих установ і закладів, зокрема: відділення соціально-медичних послуг; соціально-побутової адаптації, стаціонарні відділення при територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг); центри комплексного обслуговування бездомних осіб з відділеннями обліку, нічного перебування, центру реінтеграції, центрів (відділень) обліку бездомних осіб. Загалом, закладами й установами системи соціального захисту населення щорічно в середньому обслуговується понад 2 млн осіб.

Отже, ми дійшли до **висновку**, що у нашій країні створено широкую мережу територіальних центрів соціального обслуговування для надання соціальних послуг, у тому числі, й інноваційних, спрямованих на підтримку людей похилого віку як повноцінних, активних членів суспільства. Тобто державна система соціального захисту достатньо ефективно налаштована на продовження активного життя літньої людини.

Окреслена проблематика є актуальною для розвитку системи надання соціальних послуг в Україні, оскільки сьогодні запроваджуються нові підходи та механізми щодо реалізації політики у сфері соціальних послуг, а саме ведеться робота по залученню до надання соціальних послуг громадських об'єднань, у тому числі шляхом соціального замовлення соціальних послуг за бюджетні кошти.

Наказами Міністерства соціальної політики затверджено методіку визначення вартості соціальних послуг, методичних рекомендацій моніторингу й оцінки якості соціальних послуг. Розроблено проекти

наказу Міністерства соціальної політики “Про затвердження Форми примірного договору про залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг” і Методики оцінки конкурсних пропозицій учасників конкурсу із залученням бюджетних коштів для надання соціальних послуг. Зважаючи на це, **перспективною темою подальших досліджень** є вивчення нової моделі підтримки людей похилого віку, яка розцінює літню людину як значний людський потенціал, який може і повинен бути залучений до соціально активного життя за рахунок розширення ринку соціальних послуг.

Література

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 “Соціальні послуги” [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0001203-98>. – Назва з екрана.

2. Закон України “Про соціальні послуги” № 966-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. – Назва з екрана.

3. *Котуков О. А.* Соціальний розвиток як концептуальний підхід до забезпечення соціального благополуччя / *О. А. Котуков, Н. А. Копилова* // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІНАДУ “Магістр”, 2010. – № 1. – С. 44–50.

4. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)” від 29.12.2009 р. № 1417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon.nau.ua/doc/?code=1417-2009-%EF>. – Назва з екрана.

5. *Сташків Б. І.* Міжнародно-правові акти як джерела права соціального забезпечення / *Б. І. Сташків* // Держава і право. – 2003. – Вип. 23. – С. 337–344.

6. Соціальний захист населення України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – 2014. – 130 с.

7. *Романова Н. Ф.* Оцінка потреб у наданні послуг з паліативної допомоги в Україні / *Н. Ф. Романова, Д. Р. Чайківська* // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2013. – № 3–4. – С. 107–117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/srutip_2013_3-4_15.pdf. – Назва з екрана.

8. *Тюптя Л. Т.* Система соціального обслуговування населення / *Л. Т. Тюптя* [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.ws/15840720/sotsiologiya/sotsialna_robota_tyuptya_lt. – Назва з екрана.